

Laudatio k udělení Ceny Otokara Fischera za rok 2022

Jan Budňák

Ústav germanistiky, nordistiky a nederlandistiky Masarykovy univerzity – Ústav pro českou literaturu AV ČR, Brno
budnak@ucl.cas.cz

Kniha *Zwischen Prag und Nikolsburg: Jüdisches Leben in den böhmischen Ländern* (eds. Kateřina Čapková a Hillel J. Kieval), oceněná Cenou Otokara Fischera, je v mnoha ohledech výjimečná. Kolik publikací o českých zemích je napsáno původně v angličtině, přičemž jako první vyjde jejich německý překlad, potom anglický originál a – jak stojí v předmluvě k německému vydání – ještě i česká a hebrejská mutace? Kolik historických syntéz s ambicí souvisle představit a tím obhájit nový pohled na tak rozsáhlý kulturní a historický fenomén, jako je židovství v českých zemích, si troufne spolehnout se na autorský tým devíti osob různých jazyků a státních příslušností? Kolik v němčině vydaných historických syntéz se odváží postavit do nadpisu vedle často protikladnými asociacemi přetížené Prahy místní název jihomoravského městečka Mikulov – *Nikolsburg* – a do podtitulu obrát „židovský život“ – *jüdisches Leben* – místo uklidňující formulace typu „dějiny Židů“?

Odpověď je jasná. Je zřejmé, že takto náročný projekt najde mnoho kritiků, v každé zemi pravděpodobně mírně odlišného zacílení, což vyplývá už z rozdílů v recepci německého vydání v Německu, Rakousku a Česku. Zatímco v Česku zazněla i postesknutí nad tím, že některé kapitoly knihy nereflktují novější českou literaturu k tématu, v Německu na jejich místě figurovaly připomínky, že to, co se z knihy jeví jako specifický fenomén českých zemí, může být celoevropskou nebo středoevropskou tendencí. Pro anglickojazyčný kontext – kniha vyšla pod názvem *Prague and Beyond* v Pennsylvania University Press v roce 2021 – už byl Mikulov asi příliš velké – tedy malé – sousto, ale bude jistě zajímavé sledovat, jak se s rozšířeným recepčním horizontem čtenářů změní i vnímání knihy. A naopak: umožní předpokládaný „pitvavější“ přístup české odborné a zainteresované veřejnosti k české mutaci knihy např. i další geografické zjemnění jejího názvu? Mezi Prahou a Holešovem? Mezi Prahou a Osoblahou, jejíž židovská komunita, jak se z knihy dozvídáme, čítala už v roce 1570 celých 132 rodin? Veřejná debata o této publikaci v českém prostředí, snad co nejšířší a snad i konstruktivní, nás teprve čeká, a snad i k ní může pozitivně přispět její ocenění Cenou Otokara Fischera.

Mám-li shrnout „gesto“ nebo možná přesněji „činy“, které kniha *Zwischen Prag und Nikolsburg* minimálně v české veřejné debatě vykonává a myslím, že ještě vykoná, byly by to z mého pohledu tyto:

1. Kniha se pokouší zachytit dějiny Židů v českých zemích jako dějiny života Židů, dějiny židovské „zkušenosti“ v českých zemích (s. 1 aj.) — ne jako (v uvozovkách) „pouhé“ dějiny politických opatření vůči židovské menšině. Byť se to nedaří, a asi ani nemůže podařit na každé straně knihy, představuje to její rozhodné autorské gesto vzhledem ke strategii, jak psát o náboženských, kulturních, politických nebo etnických menšinách a jak na ně nahlížet. Kateřina Čapková k tomu při představení publikace ve vídeňském Wiesenthalově institutu řekla: „Dějiny Židů byly v mnoha publikacích psány jako státní politika vůči Židům a to se týká také romských dějin. Politika vůči této menšině je považována za její dějiny. Tímto hodně problematickým pohledem často přejímáme velice předsudečné vidění těchto skupin obyvatel skrze dokumenty státní provenience.“ Čapková zde také pojmenovává předpoklad této změny perspektivy, který spočívá v rozšíření korpusu textů, na jejichž základě publikace vznikla: jsou to mimo jiné (s. 2) „líčení cest a jiné egodokumenty, např. dopisy, paměti, správní dokumenty, vlastní zákonodárství židovských obcí, rabínská responsa neboli dobrozdání, ženské modlitební knihy, novinové články a polemiky“. Tyto dějiny tedy chtějí být dějiny Židů v českých zemích, ne dějiny o Židech.

2. Druhý „čin“ oceněné publikace navazuje na první: vedle toho, že programově dává „hlas“ židovským aktérům, dává tento „hlas“ i — a přednostně — těm méně známým. Není historií židovských osobností, ale nabízí, jak píše v recenzi olomoucký judaista Tamás Visi, „promyšlené a vyvážené rozbory, které zahrnují velkou škálu témat, od knihtisku v Praze 16. století až po letní táborové aktivity židovských dětí v poválečném Československu“. Za všechny prominentní a v knize zřejmě očekávané židovské Pražany to — samozřejmě řečeno v nadsázce — odnesl ten nejprominentnější: Franz Kafka, který si v knize vydobyl celý jeden odstavec na straně 250 (mimořadně stejně jako to v uvozovkách odnesl v nedávném, podobně — v neutrálním slova smyslu — regionalizovaném literárněhistorickém kompendiu *Handbuch der deutschen Literatur Prags und der Böhmisches Länder*, 2017, č. 2022). Decentralizace tématu židovství v českých zemích zde tedy probíhá jednak na rovině zájmu o centra i periferie, včetně interakcí mezi nimi, a jednak i na rovině vzájemné komunikace, tj. prolínání i vymezování různých konfesních, kulturních i národních identitních vzorců v rámci českých zemí. V tomto ohledu je kniha navýsost interkulturní, spíše registruje vyjednávání, produkci a modifikace těchto vzorců, nepředpokládá jejich neměnnou existenci. Hlavní editorka a editor knihy, Kateřina Čapková a Hillel J. Kieval, stejně jako mnozí autoři a autorky kapitol, např. Ines Koeltzsch, autorka knihy *Praha rozdělená i sdílená*, mají ostatně pro nuance interkulturního pohledu na české země nad jiné vycvičené sensorium, soudě např. podle excelentní publikace K. Čapkové *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách* z roku 2013 nebo knihy Hillela J. Kievala *Formování českého židovstva* z roku 2011.

3. Třetí „čin“ knihy, který bych chtěl zdůraznit, se týká protektorátu a — v jiné podobě — poválečného období, tedy epoch klíčových pro současné vyjednávání českého kolektivního „obrazu o sobě“, kde autoři změnou perspektivy také nastavují zrcadlo většinové české společnosti. Zatímco Kateřina Čapková, autorka poslední kapitoly knihy o období od konce druhé světové války do roku 2011, objevuje zapomenuté, zamlčované migrační pohyby a židovské kulturní transfery uvnitř Československa, např. z bývalé Podkarpatské Rusi do vysídlených Sudet po roce 1945, a tím vyvolává kýženu diskusi o vnitřních — československých — i vnějších — evropských — kon-

tinuitách českého židovství i antisemitismu, vstupuje kapitola Benjamina Frommera o židovské zkušenosti v protektorátu do bolestivé, a zdaleka ne ukončené diskuse o roli českých správních a jiných institucí, médií i veřejnosti v holocaustu českých Židů. O poměrně kritickém pohledu Benjamina Frommera na tuto roli se diskutuje v rámci akademické disciplíny i širší veřejnosti — a vzrušenou diskusi lze očekávat i po vydání českého překladu této knihy.

Ať už se tato diskuse bude vyvíjet jakkoli, projeví se v ní snad hlavní „gesto“ — nebo „čin“ — knihy, kterou porota ocenila Cenou Otokara Fischera. Tím je rozmanitost jejího autorského kolektivu, čítajícího devět osob různých osobních i akademických socializací: vedle editorů a spoluautorů jsou to dále autorky a autoři jednotlivých kapitol Michal Frankl, Benjamin Frommer, Verena Kasper-Marienberg, Helena Klímová, Ines Koeltzsch, Lenka Matušíková, Michael L. Miller, Martina Niedhammer a Joshua Teplitsky. Tento tým přesto dokázal — na zmíněných inovativních principech perspektivy dané zkušeností historických aktérů, rozšířeného korpusu zdrojů a zohlednění regionality a interkulturality českých zemí — napsat srozumitelně odvyprávěnou a stylově celistvou historickou syntézu. Je samozřejmé, že místy bude lehce disparátní, ale zcela jistě bude také vybízet k diskusi a k tanci argumentů zažitých pohledů na „židovství“ ve střední Evropě — ať už rakouských, německých nebo českých. V tom podle mě spočívá odvaha této knihy a její zásluha.

Text odpovídá proslavu, který zazněl 19. května 2022 v Goethe Institutu během slavnostního předávání Cen Otokara Fischera; oceněná kniha Zwischen Prag und Nikolsburg. Jüdisches Leben in den böhmischen Ländern (eds. Kateřina Čapková a Hillel J. Kieval, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2020) se mezitím dočkala českého vydání, nepublikujeme proto jako ukázkou v překladu některou z částí této knihy, nýbrž studii jednoho z jejích spoluautorů.

Laudatio bylo poprvé publikováno na E*foru Institutu pro studium literatury: Píše Jan Budňák, E*forum, 3. 8. 2022 <<http://www.ipsl.cz/index.php?id=2075&menu=&sub=&str=aktualita.php>>.

Red.

